

Alain Badiou tapte virkelighet

BOKOMTALE: Alain Badiou er mest kjent for sitt hovedverk med bindene *L'Etre et l'Evenement* og *Logiques des mondes*¹. Når siste bind, *L'immanence des vérités*, kommer ut, vil han ha bidratt med nye definisjoner av de klassiske begrepene «væren», «verden» og «sannhet». Men hva med den knøttlille *À la recherche du réel perdu*², altså *På sporet av den tapte virkelighet*?

Av Lars Tore Halvorsen

«Det reelle» er en term vi ofte støter på i den eksistensialistiske, estetiske eller psykoanalytisk orienterte filosofien. Her kan betydningen variere uten at det foreligger noen klar definisjon. Badiou seks sider lange virkelighetsjakt er heller ikke noen begrepsavklaring. Den foreslår en løsning på et praktisk såvel som et teoretisk problem, nemlig måten vi tenker forholdet mellom den menneskelige aktivitet og det virkelige på.

Filosofiens vanskelige forhold til «det virkelige» tematiseres kort i innledningen. I dette spørsmålet vet ikke filosofien riktig hvor den skal begynne. På en side nytter det ikke å ta utgangspunkt i begrepet eller ideen, siden disse alltid innebærer en konstruksjon. «Det reelle» er nettopp ment til å betegne det som yter motstand og som ikke kan reduseres til en frivillig tanke. Eksistensen av et begrep eller en idé kan ikke være en garanti for det virkelige. Vi kan ikke tre i møte med noe virkelig ved å ta utgangspunkt i det som finnes *uavhengig* av enhver realitetsprøve. Ved å begynne i abstraksjonen ender den idealistiske filosofien opp med å slette det virkelige ut og gjøre det konturløst. På den andre siden ender kritikken av idealismen opp med et bilde av virkeligheten som noe *ufrakommelig* (det autentiske; de fysiske, økonomiske eller sosiale realiteter; levende individers faktiske lidelse, etc). *På sporet av den tapte virkelighet* er Badiou forsøk på å finne et alternativ, både til den over-rasjonalistiske idealismen og til den snusfornuftige realitetsorienteringen.

Undertrykkeshypotesen

Boken begynner friskt, med en aktuell problemstilling, nemlig forestillingen om «det reelle» som «skattepåklegg». Det som preger vår tid, ifølge Badiou, er at kunnskapen om det virkelige har blitt redusert til økonomi. Økonomien gir seg ut for å være den privilegerte vitenskap som kan si hva som er virkelig. I dens diskurs blir det virkelige presentert som «realitetene» det ikke finnes reelle alternativer til. Økonomien sier heller ikke noe om hvordan vi kan unnsnippe undertrykkelsen. Den dikterer politikken ved å foreskrive nødvendige tiltak. Paradokset er at økonomene hevder å være stadig mer forvirrede over vår tids kriser, samtidig som den økonomiske diskursen er mer dominerende enn noen gang.

Selvsagt har ikke økonomien noen privilegert tilgang til «det reelle». Badiou mer prinsipielle

spørsmål er: «må det reelle absolutt være et pålegg, eller et hinder? (...) Kan det ikke være noe man oppdager, møter eller oppfinner?» (s.8) Slik blir problemet han vil løse tofoldig: et praktisk problem (virkeligheten som skremmebilde) og et teoretisk problem (uriktig ontologisk premiss for «det reelle»). Filosofiens oppgave ifølge Badiou er ikke bare «å beskrive verden, men å forandre den». Så når det filosofiske problemet er fremstillingen av virkeligheten, må dette problemet også gripe inn i verden. Selv om sitatet er hentet fra Marx, er det i Platons huleliknelse at virkelighetsproblematikken ifølge Badiou kommer klarest til uttrykk: «For å kunne vite om verden faktisk er underlagt det tilsynelatendes lov og ikke det virkelige, må vi bort fra stedet den tilsynelatende verden organiserer»³. Vi må kvitte oss med den uvane å assosiere «det virkelige» med det falske bildet av «realitetene». Slagordet lyder: «ut av økonomiens hule!».

Badiou rekker på kort tid å levere sin egen undertrykkelseshypotese. Han vil vise at skremmebildet den «kapitalistiske verden» propagerer, ikke er noen ufrakommelig realitet. Målet er dermed klart definert. Likevel må vi spørre oss om vi går med på bokens premiss. Kan det ikke virke noe forhastet å ville investere det filosofiske virkelighetsbegrepet i kampen mot en omseggripende politisk-økonomisk ideologi? Vi trenger kanskje en frigjøring, men fordrer dette nødvendigvis at «det reelle» gis nyttfilosofisk innhold? I *À la recherche du réel perdu* destillerer Badiou en tendens ned til noe filosofisk essensielt. Ved å smelte om et ontologisk begrep vil han smi et verktøy til å hamre løs på ideologien. Dette øyner vi allerede i ønsket om å knytte «det reelle» til det man oppfinner. Denne forflytningen innebærer at dikotomien «virkelighet/illusjon» må vike til fordel for begrepsparet «ugunstig virkelighet/ideell virkelighet». I større grad enn noe man illusjonsløst aksepterer, blir det virkelige noe instituerbart - hvor den ideelle versjonen, og ikke den verste, blir den mest reelle.

Formalisert korrupsjon

Badiou's problemstilling tar i første omgang utgangspunkt i vår samtids politiske virkelighet. Det handler om å vise vei ut av den «tilsynelatende verden» den økonomiske diskursens hegemoni organiserer⁴. Underveis gir han oss en interessant analyse av en spesifikk figur, nemlig «skandalen». Når en politiker avsløres som korrump, eller en idrettsutøver avsløres som juksemer, ropes det straks om «skandale». Men ifølge Badiou er dette et «teater», hvor påpekningen av det «skandaløse» brukes som kontrast, for å fremsuggerere ideen om et ellers ærlig system. Skandalen brukes for å unnskyldte samfunnet. For hvordan kan en korrupsjonsskandale være eksepsjonell og sensasjonell i et samfunn der profitt er selve regelen? Så lenge normen er å tjene mest mulig blir konsekvensen at alt er tillatt. Gjennom «skandalen» fremstilles en liten del av virkeligheten som et unntak fra virkeligheten selv; en del av korrupsjonen brukes for å skjerme oss fra tanken om at korrupsjon finnes over alt i systemet.

Selv om Badiou's poeng er enkelt, innebærer det en kritikk av to filosofiske uvaner: På en side kan vi ikke tenke oss skandalen som et «realitetssjokk», hvor en kriseartet nærkontakt igangsetter forsøket på å korrigere en illusjon. Her refererer Badiou til den eksistensialistiske filosofiens tendens til å tenke det virkelige som en «sjokkartet nærkontakt». I denne tradisjonen er det virkelige

kun gitt i den subjektive erfaringen, som sanselig persepsjon, eller som følelse. Kun subjektet kan beskrive møtet med det virkelige. Dette synspunktet går igjen i Pascals kritikk av Descartes, empiristenes kritikk av Leibniz og Kierkegaards anklage mot Hegels overbevisning om at virkeligheten lar seg fremgå av en rasjonell konstruksjon, gjennom kategorier som «væren», «intet» og «tilblivelse». Den største forkjemperen er ifølge Badiou Jacques Lacan, hos hvem «det reelle» er gitt som subjektets angst når forestillingens bolverk bryter sammen. Hos Lacan anskueliggjør angsten det reelle som «inkommensurabelt for subjektet». Badiou vil ta avstand fra slike fremstillinger av det virkelige, både på grunn av deres upraktiske skremmebilde og fordi de forutsetter en slags ontologisk «naken» virkelighet, bak sløret. Badiou's innvending går ut på at enn hvor opprivende angsten er, kan den fortsatt skyldes: «en konstruert virkelighet, med røtter i en rådende menneskelig aktivitets praktiske, symbolske og vitenskapelige organisering av verden» (s.14).

Det andre mer generelle poenget til Badiou er at vi ikke kan forvente å komme til bunns i det virkelige (det faktiske) gjennom vitenskapen (eller økonomien). Han skriver at «vitensformene konvergerer mot opprettholdelsen av utveiens umulighet; en virkelighetsfigur anvendt som trussel og underkastelsesprinsipp». Vitenskapen opererer alltid ut ifra forhåndsgitte regler. Den kan hverken tenke utenfor egen ramme eller formulere en kritikk av rammen som gjør den operasjonell. Poenget kan minne om Marx' oppfordring til vitenskapen om å bli seg bevisst ideologien den til enhver tid betjener seg av - også i forsvar mot ideologiske angrep. Heller ikke historien er unndratt kritikken: «I dag bør vi kanskje si at det virkelige bare lar seg oppdage i politikken dersom man gir avkall på den historiske fiksjonen der Historien arbeider i vår tjeneste» (s.53)

Filosofien begår altså en feil når den assosierer virkeligheten til noe nakent og truende, slik samfunnsvitenskapene, med økonomien i spissen, er på villspor når de pretenderer å kunne si hva som er virkelig ut i fra en formalisme. Vi skjønner hvor Badiou vil, men samtidig kan det se ut som om han altfor lett lar seg indignere over det han kaller propaganda. Kunne man for eksempel ikke hevde at «skandalen» er en simulasjon, hvor ingen parter blir bedratt? Videre forutsetter Badiou at sjokket over noe konstruert kan være like heftig som et naturlig sjokk. Dette er mulig, men vi trenger flere eksempler og en finere analyse før vi kan godta det. Kritikken Badiou gir av vitenskapens påståtte tilgang til det reelle er mer innlysende. Spørsmålet handler om hvordan en formalisme kan håndtere det radikalt nye. Her kan vi være fristet til å anvende Badiou mot ham selv: dersom virkeligheten tenkes som det sosialt instituerte er det mulig å hevde at historien kan lære oss noe om den og sosialvitenskapene forutsier den; men dersom den knyttes til det umiddelbart gitte, altså det unike, vil den ikke kunne fremgå eller forutsies av noe forhåndsgitt skjema. Dette skillet vil Badiou imidlertid bort fra. Han jakter på en virkelighet som er en oppfinnelse, men som ikke går i idealismens felle.

Lacans formel

Tittelen bærer som sagt bud om en søken etter en tapt virkelighet. For å finne denne virkeligheten

mener Badiou at vi må bevege oss sidelengs. Derfor serverer han oss både en anekdote om Moliere, en virkelighetens definisjon og en utlegning av et dikt av Pasolini. Vi skal her hoppe over diktanalysen og vie oppmerksomheten til definisjonen, før vi avslutningsvis ser på anekdoten.

Definisjonen finner vi - som Badiou skriver - ved «å klargjøre noe obskurt». I dette tilfellet får en av Lacans utallige definisjoner æren av å være utgangspunkt:

«det virkelige er formaliseringens blindgate»⁶

Badiou mener at denne definisjonen kan illustreres med et eksempel fra aritmetikken. Kjennetegnet ved all aritmetikk er at man regner med endelige tall og får *endelige* svar, samtidig som betingelsen for selve regnevirkksomheten er at man prinsipielt skal kunne regne i det *uendelige*. Man kunne ikke ha gjort en eneste utregning under hypotesen om at det finnes et siste oppnåelige tall, for dette ville ha motsagt aritmetikkens grunnlag. Som konsekvens må det finnes «noe uendelig» i aritmetikken, som samtidig ikke kan opptre innenfor selve formaliseringen⁷. Enhver kalkulasjon produserer et endelig tall, men har *ikke-eksistensen* av et siste tall som forutsetning. I den forstand er det uendelige både formaliseringens betingelse og «blindgate». I Badious utlegning vil det endelige talls «virkelighet» dermed bli tallrekkenes uendelighet, hinsides formaliseringen. Denne «virkeligheten» kaller Badiou «formaliseringens umulighetspunkt» (*le point d'impossible de la formalisation*).

Et umulighetspunkt forholder seg alltid til en formalisering, men en formalisering kan i grunnen være en hvilken som helst operasjon, handling, beslutning eller prosjekt. Det dreier seg altså ikke om en blindgate, som hos Lacan, men om et *ikke-absorberbart* punkt sett fra formaliseringens ståsted. I denne betydningen blir ikke det virkelige noen fjern idéverden. Det forstås helt enkelt som den «umulighet» aktiviteten konstituerer. Slik blir det virkelige hos Badiou en dialektisk størrelse: det lar seg ikke tenke uten referanse til en allerede gitt aktivitet. Dermed er den ikke lenger antropologisk, for enhver tenkelig formalisering kan ha sitt eget «virkelighetspunkt». I praksis betyr dette at vi hos Badiou får en kunstens virkelighet, en kjærlighetens virkelighet, en aritmetikkens virkelighet og selvfølgelig - den mest maktpåliggende av alle - en politikens virkelighet.

Den revolusjonære virkeligheten

På politikens område heter formaliseringen Staten. Det er staten, det vil si de konstitusjonelle reglene, organiseringen av partiene, lovene og rettene, som danner muligheten for politikk. Men det finnes ifølge Badiou en alternativ politisk tanke, en revolusjonær overbevisning, som går ut på at «virkeligheten» nettopp ikke er gitt i selve det politiske spillet, men i en slags reglenes undergrunn. En «virkelighet» av økonomisk natur, som en aritmetisk uendelighet, begravd under den politiske skinnvirkeligheten. Denne revolusjonære politiske tanken var det Marx som formulerte. Marx' visjon bestod ifølge Badiou av to «virkelighetspunkter»: oppløsningen av den private eiendomsrett og oppløsningen av Staten. Den verdi kapitalismen dermed prinsipielt ikke kan godta er «likhet». Skal vi tro Badiou har «likhet» helt siden den franske revolusjon bli ansett for

å være en utopi.

Nøkkelordet her er nettopp umulighet. Politikk handler dypest sett om dialektikken mellom «det mulige» og det «umulige». Så lenge den rådende kapitalismen er inne i sin egen formalisering forekommer alternativet umulig. Det er denne formaliseringen vi ifølge Badiou ikke ønsker å være i. Vi ønsker å være i umulighetspunktet. Oppgaven er da å gå fra en «virkelighet» definert som umulig, til samme virkelighet formulert som mulig. Det er selvsagt fånyttet å påpeke denne ønskelige umuligheten for alle som aksepterer det politiske spillet, siden det jo er spillet selv som gjør umuligheten umulig. Hvis vi ikke vil godta at politikken reduseres til formaliseringens mulighetsrom, må vi altså finne prinsippet som bekrefter det umulige som mulig. Så hvis «likhet» skal være et resultat, må man finne den «arismetikk» som tillater bekreftelsen av «likhet» som mulig. Dette nye - den gamle formaliseringens umulighet - er altså «det virkelige politikk». Slik er all ekte politikk revolusjonær og all revolusjonær politikk hevder at «visjonen» - utenfor den bestående formaliseringen - er det virkelige. Den revolusjonære tanke er det uendelige tallet i en endelig rekke og dette tallets navn er «likhet».

Det er påfallende å se hvordan Badiou velger et blomstrende språk, med begreper som «likhet», «den ekte verden» og «revolusjon» i en bok om «det reelle» fra 2015. Faktisk går han ennå lenger ved å revitalisere et slagord fra 68-opprøret: «begjær det umulige!». Badiou legger til at «det ekte begjæret» alltid er et begjær etter «det virkelige livet». Virkeligheten er ikke det som arresterer mitt hodeløse begjær, det er heller slik at det sanne begjæret er knyttet til en virkelighet som holdes tilbake av den falske virkeligheten. Når en kunstner leter etter en ny stil, leter vedkommende etter et nytt prinsipp som er vedtatt umulig fra malerkunstens akademiske synspunkt. Det samme gjelder forfatteren som plutselig evner å åpne en ny inngang til det virkelige ved å endre konvensjonene. Også Sokrates var revolusjonær - hevder Badiou - da han villedet ungdommen ved å fortelle om det som for Athen var en umulighet...

Virkelighet og teater

Det som er spesifikt for Badiou er at han flytter «det virkelige» fra det som går *forut* for den menneskelige aktivitet (det man ønsker å flykte fra) til det denne aktiviteten kan og bør strebe mot. Men finnes det da ikke plass for tanken om et reelt objekt, som uansett hvordan man forsøker å tenke det, tjener som grunnlag for persepsjon, det vil si *virker på oss*? Spørsmålet er dypest sett hvordan Badiou begrunner at det ikke finnes noe nakent vi kan kalle virkelig. På en side skjønner vi aversjonen mot kapitalistisk propaganda. Vi skjønner også at det kan finnes en formlikhet mellom økonomiens skremmebilde og psykoanalysens referanse til det mennesket ikke kan gjemme seg for. Men hvis begge skremmer oss, kan det ikke være slik at det ene er propaganda og det andre tematiserer noe reelt, nemlig det uungåelige og forgjengelige? Det nærmeste vi kommer et svar er Badiou's gjennomgang av anekdoten om Molières dødsfall, hvor han belyser det klassiske temaet rundt det ekte og det falske. Det er i denne delen vi ser hvor langt han er villig til å strekke seg for å oppløse tanken om en entydig og singulær virkelighet.

Anekdoten forteller at Molière døde på scenen under sin egen forestilling, der han spilte «den innbildt syke». Det pussige med Molières død, ifølge Badiou, er at den både var høyst reell og samtidig intraff etter en sykdom som ikke bare var skuespill, men faktisk også et skuespill om imaginær sykdom. Anekdoten anskueliggjør dermed en «kontakt» mellom det virkelige og det tilsynelatende, for Molière tar sin død av en reel sykdom, samtidig som han *spiller* en person som later som om han er syk. I den forstand blir døden ikke bare det virkeliges inntreden, men nettopp inntredenen av noe virkelig som «bringer spillet ut av spill», siden det inntreffer der hvor det skulle ha handlet om en imaginær sykdom. Det som er *tilsynelatende* (sykdommen), blir ifølge Badiou «virkeligere enn det virkelige det er virkeligheten til» (s.21) Det dialektiske spillet ender med at den som later som han er en som spiller syk - altså Molière - tar sin død av en reell sykdom. Dermed er det ikke bare den tilsynelatende sykdomen som utraderes, men også den spilte tilsynelatende - altså den tilsynelatende tilsynelatende - sykdom.

Badiou bruker dette eksempelet til å illustrere er at det hverken finnes noen direkte intuitiv eller direkte begrepslig tilgang til det virkelige. Tvert imot viser det virkelige seg alltid - og nødvendigvis indirekte - i det tilsynelatendes ruiner. Virkeligheten befinner seg på et vis alltid bak en maske. Den er noe som avdekkes. Men samtidig skriver Badiou at man ikke må glemme at masken selv også har sin virkelighet. Så hvis det virkelige er noe man avdekker ved å ta bort en maske, innebærer dette at det alltid er i det tilsynelatendes punkt at det finnes en mulighet for å oppdage det virkelige. Dette betyr videre for Badiou at man under avdekkingen av en virkelighet samtidig separeres fra en annen virkelighet, nemlig maskens. Således impliserer all tilgang til noe virkelig en separasjon fra noe annet virkelig. Det virkelige er da ikke bare skillet mellom det som er virkelig og det som er tilsynelatende, men også en oppdeling av det virkelige selv. «Skinnets egen virkelighet» er altså ifølge Badiou like virkelig som det det er skinnets, alt etter hvilken formalisering vi er i.

Den *nakne masken* (s.24) er en tankefigur Badiou henter fra Pirandello. I all maske-avkledning blir spørsmålet om *hvilken* virkelighet det er snakk om. Det reelle tar på et vis flertallsform. Dermed er ideen om en naken virkelighet umulig, for all maskeavkledning vil alltid innebære en ny maskeavkledning, slik at den ene masken uavvendelig leder til den neste. Molière-metaforen forteller oss at «det tilsynelatende» alltid allerede er en del av det virkelige, slik at all fordeling mellom det virkelige og det tilsynelatende beror på en vekselvirkning mellom «det virkeliges maske» og «maskens virkelighet» (s.23). Og det er kun i denne bevegelsen, gjennom det uavvendelig tilsynelatende, at det reelle kan bekreftes.

I Badiou's verden har vi nå altså kommet frem til at det virkelige alltid både er virkelighet og slør. Ved å lage en sammensmeltning av nakenhet og tilsløring, kan det dermed se ut som om han vil ta avskjed med «det virkelige» *tout court*. Dypest sett ender vi opp med en absurditet, hvor det virkelige ikke er noe originalt som fordreies, men alltid allerede er en kopi - en maske.

Det er prisverdig av Badiou å ville bidra til en alternativ tolkning av «det reelle». Vi får en

kombinasjon av hans ontologiske begrep om det multiple, hans politiske tanke om det revolusjonære og hans betraktning rundt kunst som konvensjonsbrudd. Samtidig melder det seg flere problemer underveis. Flere steder i boken insinuerer Badiou at eksistensialismen er gjennomsyret av skremmeretorikk. Det han unnlater å si er at den tradisjon som forestiller seg at den nakne virkelighet forårsaker angst og virkelighetsflukt og forestiller seg at den samme virkelighet forårsaker latter, glede, og sublim estetisk erfaring.

Det har blitt sagt at det i filosofien kun finnes to typer realisme: den *konstaterende* og den *konstituerende*. Enten er det reelle noe som går forut for filosofien, som deretter *konstaterer* den; eller så kommer virkeligheten etter filosofien, som altså *konstituerer* den. Den lille boken til Badiou velger seg en konstituerende realisme, heller enn en konstaterende. Den unngår idealismen ved å foreslå en slags ny dialektikk. For å bekjempe kapitalismens skremmevirkelighetsbilde dukker Badiou ned i ontologien som av ham forstås som det generaliserbare ved alt som finnes (den egenskap alle eksisterende ting nødvendigvis har felles). Denne egenskapen er ifølge Badiou å være *multippel*. Fra dette utesker han en idé om det virkelige som noe fraskilt. Maskens figur fremkaller nemlig det doble og tvetydige, ved å referere til seg selv og samtidig til noe annet. Til dette trengs det en *referanse*, en evne til å si om det samme at det likevel er en versjon av det andre (for hva er vel en maske, hvis den ikke maskerer noe). Men referansen mellom objekter er i og for seg ikke noe naturlig. Denne oppstår snarere i identifikasjonspraksisen. Når Badiou mener at virkeligheten er det vi streber mot - assimilerer han den til noe vi forestiller oss. Med denne operasjon fratrar han filosofien en mulighet til å fornemme det tenkningen ikke kan gripe utenfor seg selv. Men er ikke dette som vi ikke kan gripe nettopp virkeligheten selv?

Tanken om det maskerte oppstår når man tenker en gjenstand som en versjon av noe utenfor seg selv. Dersom Badiou hadde knyttet termen virkelig til det som er gitt *før* tenkningen, ville «det reelle» vært fremstilt som det selvidentiske og *originale*. Badiou's jakt på den tapte virkelighet er i virkeligheten ikke noe annet enn avskaffelsen av denne antropologiske referansen - til en uavvendelig original tilsteværende virkelighet. Denne avskaffelsen er kanskje nødvendig for å mobilisere filosofien i den politiske kampen mot en uønsket sosial virkelighet, men til syvende og sist er den like mye en begravelse som en skattejakt.

Noter

¹ Éditions du Seuil, 1988 og 2006

² Éditions du Seuil, 2015. Sidetall i parentes referer heretter til denne, alle oversettelser er mine egne.

³ «A la recherche du réel perdu.» Foredrag holdt ved The University of Auckland, den 25 november 2014 (min oversettelse).

⁴ Idem.

⁵ Umberto Eco definerer det hyperreelle som: «det falskt autentiske». Baudrillard's definisjon: «simulasjonen av noe som aldri egentlig har eksistert».

⁶ S. 28. (Min oversettelse: «*le réel est l'impasse de la formalisation*»)

⁷ Badiou's bruk av aritmetikken har visse likheter Pascals veddemålsprinsipp. Pascal setter opp stykket $? + 1 = ? (+0)$. Stryker vi på begge sider står vi igjen med $1 = 0$. Altså har alle tall samme verdi når vi tar høyde for uendeligheten (Gud).

⁸ «...le semblant est plus réel que le réel dont il est le réel»